

Agata Stasińska
Uniwersytet Warszawski

MIŁOŚĆ W CZASACH NOWOCZESNOŚCI. NOWE UJĘCIE SOCJOLOGICZNE

Eva Illouz. *Why Love Hurts. A Sociological Explanation*. Cambridge: Polity Press 2012, 293 s.

Choć wiele już napisano o miłości w czasach nowoczesności, to wciąż tematyka ta rzadko jest podejmowana przez współczesnych socjologów i socjolożki. W swoich pracach nawiązują do niej wprawdzie socjolożki emocji oraz teoretyczki zajmujące się problematyką kapitalizmu (Kipnis 2003; Coontz 2005; Illouz 2008), a także najbardziej znani socjologowie współczesności, np. Anthony Giddens (2006), Zygmunt Bauman (2003) czy Manuel Castells (2008), Niklas Luhman (2003). Jednak można śmiało stwierdzić, że problem miłości rzadko bywa podejmowany samoistnie jako temat całej monografii danego autora czy autorki, raczej jest elementem szerszych rozważań o życiu prywatnym w epoce późnej nowoczesności.

Śpośród badaczy i badaczek, którzy zajmują się przemianami miłości w czasach późnej nowoczesności równie bezpośrednio i konsekwentnie jak Eva Illouz, a także z podobnej krytycznej wobec przemian społecznych związanych kapitalizmem perspektywy, warto wymienić Baumana (2003), który przygląda się miłości z punktu widzenia etyki i filozofii, sytuując ją w szerszym kontekście przemian więzi międzyludzkich i sprzeciwiając się jej współczesnemu ujmowaniu jako „czystej relacji” (jak robi to między innymi autor tego pojęcia Giddens) nieopartej na odpowiedzialności, lecz wyłącznie na kaprysie kochanków.

Istotne w tym kontekście są też prace Ulricha Becka i Elizabeth Beck-Gernsheim (1995, polskie wydanie 2013a, 2013b), określających obecną kondycję relacji międzyludzkich w obszarze intymności mianem „zwyczajnego chaosu”, będącego jedną z cech „nowej ery w stosunkach intymnych”. Charakteryzuje ją konflikt interesów związanych z miłością, rodziną i osobistą autonomią. Ich zdaniem, miłość i wolność stanowią dziś z jednej strony ogromną wartość, z drugiej zaś wspólnie z emancypacją i rosnącymi prawami jednostki naruszają stabilność życia rodzinnego. Miłość i rodzina stały się możliwymi wyborami jednostki (jednymi z wielu), ich kształt zaś również podlega bardzo dynamicznym przemianom i coraz mocniej wymyka się uprzednio obowiązującym i powszechnym wzorcom. Zdaniem autorów, jednym z bardziej powszechnych współcześnie wyborów jest

tworzenie „rodziny światowej”, której przyglądają się w wydanej w 2013 roku książce *Miłość na odległość*. Analizują w niej między innymi, jak nowe media stały się podstawową formą komunikacji i budowania więzi w relacjach rodzinnych, których wyznacznikiem nie jest już wspólne gospodarstwo domowe, a nawet kraj zamieszkania.

Warto wspomnieć także o pracy Jean Claude’a Kauffmana (2011), który w książce *Niezwykła historia miłości* przygląda się zmiennym losom miłości na przestrzeni wieków, zastanawiając się nad warunkami społecznymi szczęścia jednostki w kulturze europejskiej i przejścia miłości ze sfery prywatnej do publicznej, a także jej rolę w realizacji celów politycznych, ekonomicznych i jednostkowych.

Niezwykle istotne perspektywy prezentują także badaczki feministyczne, dla których miłość jako konstrukcja kulturowa i społeczna jest stałym przedmiotem zainteresowania. Prace na ten temat napisały chociażby Wendy Langford (1999), Stevi Jackson (2006), Anna G. Jónasdóttir (1994, 2009a, 2009b) czy Ann Ferguson (1989, 1991, 2009, 2011). Langford pojmuje miłość jako pułapkę służącą podtrzymaniu opresji kobiet przez patriarchalne struktury społeczne. Wskazuje, że pomimo pozorowanej rewolucji w stosunkach intymnych, powodującej (i powodowaną przez) emancypację kobiet ponownie sprowadza je do bycia podległymi mężczyznom. W podobnym kontekście analizują miłość Jónasdóttir i Ferguson, które także zwracają uwagę na uwikłanie miłości w relację między płciami, ale podkreślają także możliwość postrzegania miłości jako siły przeobrazeniowej i wskazują na jej rewolucyjny polityczny potencjał.

Dla Jackson z kolei miłość wciąż stanowi element podtrzymania władzy patriarchalnej, jak również przymusowej i zinstytucjonalizowanej heteroseksualności, ale ma także drugie emancypacyjne oblicze – stanowiąc chociażby główny argument w walce o przyznanie mniejszościom seksualnym praw i zabezpieczeń, które przysługują heteroseksualnej większości (np. związki partnerskie czy małżeństwa). Miłość, jej zdaniem, jest w oczywisty sposób związana z relacjami między płciami i heteroseksualnością, a także uwikłana przez mechanizmy kapitalizmu i konsumeryzmu. Jednak znaczenie miłości jest także konstruowane przez innych aktorów dyskursu. Miłość ma zatem wymiar codzienny i zwyczajny, i jako taka jest produkowana i reprodukowana w relacjach (*doing love*), jak również odczuwana subiektywnie jako emocja (choć zawsze społecznie konstruowana). Poprzez podkreślenie społecznej zmienności i różnych poziomów, na których to, co społeczne, oddziałuje na różne sposoby rozumienia miłości, Jackson pokazuje, jak miłość łączy w sobie sprzeczności, napięcia i dysonanse (Jackson 2006; Jackson i Scott 2010).

W polskim kontekście naukowym prace Illouz wchodzą w dialog z analizami obecnymi w książce Macieja Gduli (2009), który rekonstruuje trzy dominujące we współczesnej kulturze (głównie obecne w eksperckich poradnikach) dyskursy na temat miłości (utopijny, utylitarny i tradycyjny), starając się przybliżyć, jak różne mogą być rozwiązane współczesne problemy związane z życiem intymnym i niestabilnością więzi społecznych. Jego zdaniem dyskurs utopijny zakłada, że jednostki pozostają w relacji miłosnej dla niej samej, nawet wobec niemożności wzajemnego dopasowania. Z kolei dyskurs utylitarny uzasadnia istnienie związku dostarczaniem

partnerom satysfakcji, a relacja oparta jest na ciągłym dążeniu do wyeliminowania niestabilności relacji miłosnej związanej z odmiennością partnera. Dyskurs tradycyjny opiera się na uznaniu istnienia komplementarnej, stabilnej relacji między partnerami (małżeństwem), a problemy, które napotyka para, są efektem działań czynników zewnętrznych (np. zdegenerowaną kulturę). Przed owymi problemami para ma się bronić poprzez pielęgnowanie tradycyjnych wartości i modelu związku. Nieco szerzej omawianą tu tematykę podejmuje także Tomasz Szlendak (2002), który przedstawia swoje rozważania i badania na temat współczesnych przemian społecznych i obyczajowych mających wpływ na kształtowanie się miłości romantycznej i relacji między kobietami i mężczyznami. Autor podejmuje temat z różnych perspektyw, prezentując poglądy ewolucjonizmu, konstrukcjonizmu, ale także odwołując się do problematyki przemian kapitalistycznych i konsumpcjonizmu oraz ich wpływu na przeobrażenia w obrębie intymności.

Eva Illouz jest jedną z najwybitniejszych socjolożek, zajmującą się socjologią emocji w odniesieniu do rozwoju kapitalizmu (2010). W swojej najnowszej książce *Why Love Hurts. A Sociological Explanation* (2012) w sposób niezwykle odważny i przemyślany stara się zdiagnozować nowoczesne przemiany w obrębie doświadczenia miłości romantycznej wraz z ich społecznymi i kulturowymi uwarunkowaniami i konsekwencjami. Temat powiązania uczuć z przemianami społecznymi związanymi z epoką kapitalizmu podejmowała już w poprzednich swoich publikacjach.

W swojej pierwszej książce *Consuming Romantic Utopia* (1997) Illouz po raz pierwszy podjęła się tego ważnego tematu, wskazując, jak wraz ze zmianami w życiu społecznym i rodzinnym w świecie ponowoczesnym i rozwojem kapitalizmu rozwinął się cały rynek produktów, strategii marketingowych i produkcji potrzeb związanych z „nowym” podejściem do miłości. Illouz analizuje, jak konsumpcjonizm i romantyzm stały się współcześnie nierozłączne, jednocześnie jednak wskazuje, że pomimo utowarowienia miłości jest ona wciąż uznawana za niezwykle ważną, jedyne „prawdziwie mistyczną” wartość we współczesnej kulturze.

W kolejnej, i jedynej dotychczas przetłumaczonej na język polski, książce *Uczucia w dobie kapitalizmu* (2006, polskie wydanie 2009), przygląda się temu, jak ludzie czują się w czasach kapitalizmu i jak wpływa na nich kapitalistyczna organizacja pracy, zmienność warunków, permanentna rewolucja, alienacja itp. Autorka pokazuje także, jak emocje stały się zasobem i podstawowym czynnikiem decydującym o sukcesie ekonomicznym i społecznym. Przedstawia przy tym koncepcję *homo sentimentalis*, człowieka skoncentrowanego na własnych doznaniach i emocjach.

Illouz, w swojej teorii o rosnącym znaczeniu indywidualnej emocjonalności, nawiązuje do myśli socjologicznej, która podkreśla rolę uczuć i emocji w procesach społecznego komunikowania się. Pokazuje także, jak kształtuje się emocjonalny kapitalizm, i jak poprzez proces racjonalizowania i „utowarowienia” uczuć uformował się „terapeutyczny styl emocjonalny” oparty na ogromnej koncentracji jednostki i społeczeństw na znaczeniu niepowtarzalnych, bardzo osobistych stanów emocjonalnych podmiotów.

Swoje rozumienie uczuć w kapitalizmie odnosi także do kwestii podziału na to, co prywatne i publiczne. Jej zdaniem, wbrew głosom mówiącym, że ludzie odwrócili

się od sfery publicznej, by zamknąć się we własnej prywatności, obecnie mamy do czynienia z upublicznianiem prywatności poprzez dyskursywizację życia prywatnego. Wynikiem tego jest kondycja nowoczesnej tożsamości prezentowanej i kształtowanej w sferze publicznej za pomocą narracji, łączących aspiracje do samorealizacji ze skargą na emocjonalnie cierpienia (Illouz 2006: 10).

W późniejszej książce *Saving the Modern Soul: Therapy, Emotions, and the Culture of Self-Help* (2008) Illouz analizuje powiązanie między coraz bardziej powszechną ideologią i przymusem terapii i sposobem, w jaki opisujemy swoje życie uczuciowe we współczesnym świecie. Autorka stwierdza, że aby „prawidłowo” opisać swoje życie musimy ciągle powracać do wspomnień z dzieciństwa i poprzez nie analizować nasze potrzeby emocjonalne. W książce tej autorka krytycznie przygląda się także koncepcji inteligencji emocjonalnej, która stała się, jej zdaniem, nową walutą w czasach zaawansowanego emocjonalnego kapitalizmu.

W swojej najnowszej książce autorka stawia sobie za cel zmianę dotychczas przyjmowanej perspektywy badawczej w ogromnym stopniu opierającej się na freudowskim ujęciu psychiki i bliskich relacji i sprowadzającej ujmowanie miłości i tego, co w niej bolesne do kwestii doświadczeń wczesnodziecięcych i dojrzałości psychicznej jednostki. Podejmuje jednocześnie wyzwanie stworzenia nowego sposobu analizy skupiającego się na instytucjonalnych, kulturowych i społecznych źródłach doświadczenia miłosnego, a szczególnie tego, co w tym doświadczeniu bywa trudne i bolesne dla kobiet i mężczyzn. Jak tłumaczy Illouz, ostatecznie jej celem jest zrobienie z miłością tego, co Karol Marks zrobił z rynkiem, a mianowicie ukazanie, jak jest ona kształtowana i produkowana przez konkretne relacje społeczne, jak cyркуluje na rynku nierównych rywalizujących aktorów społecznych i wykazanie, że niektórzy ludzie mają większą zdolność definiowania warunków, w których kochają, niż inni (s. 6).

Autorka sądzi, że miłość jest tak istotna dla naszego szczęścia i tożsamości z tego samego powodu, dla którego jest ona tak trudnym i bolesnym doświadczeniem. Jest bowiem odzwierciedleniem uwiązania ja (*self*) w nowoczesne instytucje i kształtowana przez społeczne relacje płci i ekonomię. W poszczególnych rozdziałach książki przygląda się konkretnym elementom nowoczesnego doświadczenia miłosnego. W rozdziale drugim i trzecim¹ przedstawia zmiany w strukturze romantycznej woli – potrzeb i oczekiwań wobec potencjalnego i faktycznego partnera oraz ich zastosowania. W rozdziale czwartym koncertuje się na problemie bezradności ja wobec ambiwalencji współcześnie promowanych wartości rozpoznania i autonomii. Natomiast w rozdziale piątym i szóstym przygląda się nowej organizacji pragnienia (*desire*) jako wyobrażonego i zmienionego przez współczesne wzorce męskości i kobiecości oraz nowe technologie.

W drugim rozdziale zatytułowanym *The Great Transformation of Love or Emergence of Marriage Markets* autorka skupia swoją uwagę na mechanizmach i uwarunkowaniach dokonywania miłosnych wyborów. Illouz zwraca uwagę na szczególne znaczenie „wyboru” jako podstawy nowoczesnej tożsamości i indywidualizmu.

¹ Pierwszy rozdział stanowi wprowadzenie do omawianej tematyki.

„Jeśli wybór jest nieodłączny dla współczesnej indywidualności to to *jak i dlaczego* decydujemy się wejść lub nie wchodzić w związek jest podstawowe dla rozumienia miłości jako doświadczenia nowoczesności” – pisze (s. 19). Autorka prezentuje pojęcia ekologii wyboru (*ecology of choice*) zwracając uwagę, że główna transformacja, jaka zaszła w społecznym doświadczeniu miłości, dotyczy właśnie społecznych warunków, w jakich dokonuje się romantycznych wyborów i architektury wyboru (*architecture of choice*), które określa wewnętrzne wobec podmiotu, a kształtowane przez kulturę, kryteria i wymiary emocjonalnych, racjonalnych i formalnych aspektów tej decyzji. Przechodząc do następnego rozdziału autorka stwierdza, że seksualne współzawodnictwo przekształca samą strukturę woli i pragnienia, które przejmują własności ekonomicznej wymiany będąc regulowane przez prawo zasobów, wymagań, braku i nadprodukcji (s. 58).

W kolejnym rozdziale (*Commitment Phobia and the New Architecture of Romantic Choice*) autorka skupia swoją uwagę na problematyce zaangażowania w związek, a szczególnie współczesnym zjawisku lęku przed zaangażowaniem (*commitment phobia*). Wychodząc od stwierdzenia, że wolność jest kwintesencją nowoczesności, przygląda się konsekwencjom emocjonalnej i seksualnej wolności w życiu intymnym. Ukazuje, jak wolność doprowadziła do transformacji wymiany emocjonalnej między kobietami i mężczyznami, i przyczyniła się do powstania zjawiska lęku przed zaangażowaniem, szczególnie charakterystycznego dla współczesnych mężczyzn, a co za tym idzie – legitymizacji nierówności między kobietami i mężczyznami w tym obszarze. Choć Illouz uznaje, że ów lęk przed zaangażowaniem może być traktowany jako element „przymusowej heteroseksualności” – odwołując się przy tym do myśli feministycznej – to stara się ona podejść do tego problemu krytycznie i symetrycznie przyjmując paradygmat latouriański. Uznaje ona zatem równoważność i wzajemność zjawisk większej chęci zaangażowania się w relację intymną kobiet i lęku przed zaangażowaniem mężczyzn. Autorka zadaje pytanie o to, jakie społeczne uwarunkowania sprawiają, że lęk przed zaangażowaniem w związek mężczyzn jest nie tylko możliwy, lecz i społecznie pożądany. Znajdując odpowiedź w odmiennej konstrukcji płci kulturowej kobiet i mężczyzn Illouz stwierdza, że dla mężczyzn seksualność stała się areną budowania statusu męskości, dla kobiet zaś seksualność pozostała narzędziem subordynacji wobec reprodukcji i małżeństwa. Ponadto zaangażowanie, które jeszcze w XVII i XIX wieku było postrzegane jako cnota zarówno u kobiet i mężczyzn, dziś wobec wszechobecnej wolności w życiu prywatnym jest tylko jednym z wielu wyborów. Co więcej, jest wyborem niemożliwym do dokonania wobec wielości alternatyw i pozostawianiu w sprzeczności z potrzebą samorealizacji będącą bardzo silnie promowaną wartością w nowoczesnym społeczeństwie.

The Demand for Recognition. Love and Vulnerability of the Self to rozdział poświęcony specyficznemu dla nowoczesności powiązaniu poczucia własnej wartości z seksualnością i miłością. Powołując się na przykłady pochodzące ze współczesnych poradników oraz przeprowadzonych przez siebie wywiadów, Illouz pokazuje, jak poczucie bycia kochanym i kochania pomaga przezwyciężyć poczucie zwyczajności i niewidzialności. Dzięki temu jednostki zyskują poczucie niezwykłości i, co

szczególnie ważne, społeczne rozpoznanie (*recognition*). Społeczne poczucie wartości (*social worth*) nie jest już bowiem w prosty sposób oparte na ekonomicznym i społecznym statusie jednostki, lecz wywodzi się z tożsamości jednostki w jej prywatnym i nieinstytucjonalnym wymiarze. Zdaniem Illouz, to właśnie miłość w największy i najbardziej osobisty sposób buduje współcześnie poczucie wartości i tożsamość. Jednak wiąże się ze specyficznym nowoczesnym poczuciem niepewności i brakiem poczucia bezpieczeństwa, które towarzyszą przeżywaniu doświadczenia miłosnego na wszystkich jej etapach, a nie pojawiały się w minionych wiekach w kontekście przeżywania miłości romantycznej. Owa niepewność w relacji intymnej występuje od jej początku i nie mija wraz z pojawieniem się zaangażowania, lecz musi być wciąż i na nowo performatywnie negowana w akcie rozpoznania miłosnego.

Illouz zwraca uwagę na szczególne napięcie, jakie istnieje między społecznym imperatywem rozpoznania a społecznym imperatywem niezależności. Ofiarami tego napięcia w większości pozostają kobiety wchodzące w relacje heteroseksualne, oczekując zaangażowania i miłosnego rozpoznania szybciej i częściej niż mężczyźni. Owo napięcie wzmacnia fakt, że to właśnie kobiety które charakteryzuje omawiany we wcześniejszym rozdziale lęk przed zaangażowaniem i ich standardy przeżywania miłości dominują w kontrakcie między płciami.

W rozdziale piątym *Love, Reason, Irony* autorka przygląda się kwestii nowoczesnej racjonalizacji miłości i zastanawia się, dlaczego miłość utraciła swoją możliwość bycia doświadczaną jako oczarowanie (*enchantment*). Illouz stwierdza, że to nauka, technologia i polityka zracjonalizowały miłość podważając jej emocjonalną intensywność i społeczną sprawczość, tym samym diametralnie zmieniając kształt miłosnego doświadczenia. Omawiając wpływ nauki na nowoczesne doświadczenie miłości, autorka mierzy się z tematem postfreudowskiej kultury popularnej i jej ogromnego wpływu w określaniu normy zdrowego odczuwania i okazywania miłości, a także traktowania doświadczenia miłości jako pokłosa wczesnodziecięcych relacji. W epoce późnej nowoczesności poprzez analizę własnego doświadczenia miłosnego jednostka monitoruje swoją psychikę, aby określić, czy sposób, w jaki angażuje się w to uczucie, spełnia społeczne normy zdrowia i przyczynia się do maksymalizacji indywidualnego interesu i przyjemności (logika utylitaryzmu). Przyglądając się wpływowi polityki na miłość, autorka krytycznie analizuje rolę ruchu feministycznego, którego druga fala przyczyniła się do zmiany dynamiki relacji intymnej poprzez stwierdzenie, że miłość leży u sedna opresji kobiet (Firestone 1970). Dzięki walce o emancypację kobiet także w życiu prywatnym wytworzyła się społeczna norma równości i symetryczności kobiet i mężczyzn w relacjach intymnych, wedle której wartość związku określona jest poprzez partnerstwo oraz równy status obojga partnerów. Illouz, choć nie neguje w żadnej mierze zasług ruchu feministycznego, to zwraca uwagę na „ciemną stronę” tego zjawiska. Jej zdaniem efektem tego bywa często ocena, że miarą udanego związku jest zbyt dosłownie pojmowana równość w każdym aspekcie wspólnego życia i wzmożone przez to poczucie niepewności (także w sposobie i intensywności okazywanych sobie wzajemnie uczuć). Technologia (a szczególnie Internet), będąca zdaniem autorki trzecią siłą odpowiedzialną za racjonalizację miłości, przyczyniła się do wzmocnienia utylitarnego wymiaru

miłosnego wyboru, umożliwiając szczególną dla nowoczesności „wybredność” w wyborze potencjalnego partnera, która nie była możliwa w epokach przednowoczesnych. Owo rozbudowanie architektury wyboru przejawia się nie tylko w możliwości określenia niemal każdej pożądanej cechy kandydata/tki nawet przed początkiem zalotów (*courtship*), ale także w dążeniu do wyboru najbardziej idealnego kandydata, nie zaś pierwszego, który spełni wymagane kryteria w zadowalającym stopniu².

W ostatnim rozdziale *From Romantic Fantasy to Dissapointmment* autorka dokumentuje procesy związane z wyobrażeniem miłości kształtowanym przez kulturę popularną i nowe technologie. Wyobrażenia miłości jako praktyki kulturowej zostały według niej zinstytucjonalizowane i zindywidualizowane, czyniąc pragnienie miłosne autotelicznym, oderwanym od miłosnego obiektu i bazującym na fałszywych emocjach. W konsekwencji nowocześni aktorzy społeczni utracili pewność co do rzeczywiście odczuwanych emocji i ich następstw, jak również potrzebę faktycznego poznania miłosnego obiektu.

Illouz w *Why Love Hurts* w sposób niezwykle uważny i twórczy odchodzi od perspektyw psychologii i socjobiologii, które zdominowały arenę akademickich publikacji na temat miłości. Udowadnia też, że miłosne doświadczenie może być wielokroć efektywniej rozumiane i ujmowane poprzez uważną obserwację rzeczywistości społecznej, jaką umożliwia socjologia.

Jak wielu socjologów, Illouz traktuje miłość jako soczewkę, poprzez którą rozpatruje procesy społeczne nowoczesności dotyczące funkcjonowania jednostki w relacjach społecznych. Natomiast w odróżnieniu od nich nie próbuje opowiedzieć wyłącznie historii heroicznego zwycięstwa emocji nad rozumem, równości płci nad płciowym wyzyskiem (*gender exploitation*), lecz historię dużo bardziej wieloznaczną i nieoczywistą. Illouz dokonuje swojej diagnozy w sposób bardzo świadomy i przemyślany. Zarówno we wstępie, jak i w podsumowaniu autorka odnosi się do wielości metodologicznych założeń, które przyjęła. W swojej rozprawie koncentruje się na miłości heteroseksualnej jako bardziej urynkowanej niż miłość homoseksualna, częściej także bazuje na doświadczeniach kobiet niż mężczyzn, a szczególnie kobiet z klasy średniej – zainteresowanych małżeństwem i reprodukcją, gdyż to doświadczenie jest jej bliższe. Kolejne elementy swojego wywodu ilustruje fragmentami powieści i listów (w przypadku omawiania kwestii dotyczących epoki przednowoczesnej), fragmentami czasopism poradników oraz portali randkowych oraz wypowiedziami badanych przez nią kobiet i mężczyzn ze Stanów Zjednoczonych, Izraela i Wielkiej Brytanii³.

Choć książka *Why Love Hurts* nie wyczerpuje tematu romantycznego cierpienia w nowoczesności i opisuje jedynie niektóre formy miłosnej agonii, można ją śmiało uznać za główną obecnie publikację z dziedziny socjologii nowoczesnej miłości

² Autorka zauważa, że przednowoczesne zaloty nigdy nie były w tak ogromnym stopniu, jak ma to miejsce dziś, zdominowane przez wiedzę ekspercką i opierały się na prostej ocenie zasobów ekonomicznych, społecznych i personalnych jednostki.

³ Autorka przeprowadziła łącznie 70 wywiadów.

i bliskich związków. Jest ona bowiem jedną z niewielu, jeśli nie jedyną dotychczas opublikowaną monografią, która w tak dokładny i wrażliwy sposób analizuje specyficzną dla nowoczesności konstrukcję romantycznego szczęścia i cierpienia. *Why love hurts* stanowi odważne wyzwanie z jednej strony dla psychologii i biologii odpowiedzialnych za naturalizację kulturowych i społecznych różnic między kobietami i mężczyznami w tym obszarze, z drugiej dla *gender studies*, które w mojej opinii w większym stopniu winny podjąć trudną tematykę konsekwencji wolności seksualnej, seksualnej etyki i związku seksualności z nowoczesną konstrukcją emocji.

Literatura

- Bauman, Zygmunt. 2003. *Razem osobno*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Beck, Ulrich i Elizabeth Beck-Gernsheim. 2013a. *Calkiem zwyczajny chaos miłości*. Wrocław: Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej.
- Beck, Ulrich i Elizabeth Beck-Gernsheim. 2013b. *Miłość na odległość. Modele życia w epoce globalnej*. Warszawa: WN PWN.
- Castells, Manuel. 2009. *Siła tożsamości*. Warszawa: WN PWN.
- Coontz, Sandra. 2005. *Marriage, A History: From Obedience to Intimacy, or How Love Conquered Marriage*. London: Viking.
- Ferguson, Ann. 1989. *Blood at the Root: Motherhood, Sexuality and Male Dominance*. London: Pandora/Unwin & Hyman.
- Ferguson, Ann. 1991. *Sexual Democracy: Women, Oppression and Revolution*. Boulder: Westview.
- Ferguson, Ann. 2011. *How is global solidarity possible?* W: A.G. Jónasdóttir, V. Bryson i K.B. Jones (red.). *Sexuality, Gender and Power*. New York: Routledge.
- Ferguson, Ann. 2009. *Feminist Paradigms of Solidarity and Justice*. „Philosophical Topics” 37(1): 161–177.
- Firestone, Shulamith. 1970. *The Dialectic of Sex: The Case for Feminist Revolution*, New York: Bantam
- Gdula, Maciej. 2009. *Trzy dyskursy miłosne*. Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Giddens, Anthony. 2006. *Przemiany intymności. Seksualność, miłość i erotyzm we współczesnych społeczeństwach*. Warszawa: WN PWN.
- Illouz, Eva. 1997. *Consuming the Romantic Utopia: Love and the Cultural Contradictions of Capitalism*. Berkeley: University of California Press.
- Illouz, Eva. 2008. *Saving the Modern Soul: Therapy, Emotions, and the Culture of Self-Help*/the University of California Press.
- Illouz, Eva. 2010. *Uczucia w dobie kapitalizmu*. Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Jackson, Stevi i Sue Scott. 2010. *Theorizing Sexuality*. Maidenhead: Open University Press.
- Jackson, Stevi. 2006. *Gender, Sexuality and Heterosexuality: The Complexity (and Limits) of Heteronormativity*. „Feminist Theory” 7(1): 105–121.
- Jónasdóttir, Anna G. 1994. *Why Women Are Oppressed*. Philadelphia: Temple University
- Jónasdóttir, Anna G. 2009a. *Feminist Questions, Marx’s Method and the Theorisation of “Love Power”*. W: A.G. Jónasdóttir i K.B. Jones (red.). *The Political Interests of Gender Revisited. Redoing Theory and Research with a Feminist Face*. Manchester: Manchester University Press.
- Jónasdóttir, Anna G. 2009b. *Gender Relations and Historical Materialism – Still a Contested Connection: A Critique of Frigga Haug*. W: C. Asberg, K. Harrison, B. Pernrud i M. Gu-

-
- stavson (red.). *Gender Delight: Science, Knowledge, Culture and Writing... for Nina Lycke*. Linköping: Tema Genus Series of Interdisciplinary Gender Research in progress and Transformation, no 1.
- Kauffman, Jean Claude. 2011. *Niezwykła historia szczęśliwej miłości*. Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Kipnis, Laura. 2003. *Against Love: A polemic*. New York: Vintage.
- Langford, Wendy. 1999. *Rewolution of the Heart: Gender, Power and the Delusions of Love*. London: Routledge.
- Luhman, Niklas. 2003. *Semantyka miłości. O kodowaniu intymności*. Warszawa: Scholar.
- Szlendak, Tomasz. 2002. *Architektura romansu. O społecznej naturze miłości erotycznej*. Warszawa: Oficyna Naukowa.